

Araştırma Makalesi • Research Article

HER KÖTÜLÜĞÜN CEZASI VERİLECEK Mİ?: ZİLZÂL SÛRESİ'NİN SON ÂYETİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME*

Will Every Evil Be Punished?: An Evaluation in the Context of the Last Verse of Surah Zilzal

Ali Bakkal^a

^aProf. Dr., Akdeniz
Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi, Antalya/Türkiye,
email:
alibakkal52@gmail.com
ORCID:0000-0003-4948-
2736

Öz

Zilzâl Sûresi'nin son âyeti genellikle "Kim de zerre ağırlığına bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir" şeklinde tercüme edilmektedir. Âyete bu şekilde anlam verilmesi halinde, ister mümin ister kâfir olsun herkesin âhirette, zerre ağırlığına da olsa dünyada iken işlediği bütün günah ve kötülüklerin cezasını çekeceği anlaşılmaktadır. Müfessirlerin ekseriyetinin âyetle ilgili yorumu da bu istikamette olmuştur. Ancak âyetin bu şekilde anlamlandırılması halinde, bu anlamın İslam itikadındaki mizan, Allah'ın affı, tövbe ve şefaet gibi bazı esaslara aykırı olduğunu söyleyebiliriz. Âyete bu anlam verilirken siyak ve sibaka riayet edilmediği görülmektedir. Bu makalenin amacı siyak ve sibaka riayet edilerek âyetten İslâm itikat esaslarına uygun bir anlamın çıkıp çıkmayacağını irdelemektir. Bu çalışmayı yaparken dokümanter analiz yöntemi çerçevesinde, çok sayıda meal, klasik ve modern tefsir kaynaklarına müracaat edilmek suretiyle âyetin doğru anlamı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna göre âyetin anlamı; insanların kıyamet günü diriltildikleri ilk anda küçük-büyük işledikleri her kötülüğün cezasını çekmeleri değil, Allah arza vahyedince, arzın insanların işledikleri amelleri tek tek haber vermesi, insanların da arzın bu konuşmasını görmeleridir. Amellerin karşılığı hesaptan sonra verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Zilzal Sûresi, Kıyamet, Hayır ve şer, Arzın konuşması, Amel defteri, Hesap.

Abstract

The last verse of Surah Zilzal is usually translated as "Whoever does an atom's weight of evil will be punished." If the verse is interpreted in this way, it is understood that everyone, whether a believer or an unbeliever, will be punished in the Hereafter, even for the smallest evil they have committed in this world. The interpretations of most commentators were in this direction. However, if the verse is interpreted in this way, it is seen that this meaning does not comply with the context, as well as contradicting the principles of Islamic creed, such as Allah's forgiveness, repentance and intercession. The aim of this article will be to reveal whether a meaning in accordance with the principles of Islamic creed can be derived from the verse by observing the context. While doing this study, many translations and classical and modern tafsir sources were applied within the framework of the documentary analysis method; The correct meaning of the verse has been tried to be revealed. According to this, the meaning of the verse is not that people will be punished for every evil, big or small, when they are resurrected on the day of judgment (doomsday); when Allah reveals to the earth and begins to inform people about their deeds, they see the earth talking. The reward for the deeds will be given after the calculation.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Surah Zilzal, Doomsday, No and evil, Speech of the Earth, Book of deeds, Account

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

GİRİŞ

Âyetlerin doğru anlaşılmasında en önemli unsurlardan birisi siyak-sibaka riayetidir. Bir sözü siyak-sibaka riayet etmeden anlamlandırmak, o sözün irtibatını, söyleniş amacıyla, öncesiyle ve sonrasıyla kesme sonucu doğurur. Günümüzde çokça şikâyet edildiği gibi, metnin içinden bir cümleyi cımbızlayıp tek başına değerlendirmeye çalışmak her zaman yanlış anlaşılmalara sebebiyet verir.

Müfessirler siyak-sibaka dikkat etmedikleri zaman lafzı zahiriyle ele alıp anlamlandırmak mecburiyetinde kalmışlar; bu da Kur'an'ın genel amacı ve ilkeleri açısından bazı olumsuz sonuçlar doğurmasına sebep olmuştur. Genel amaç ve ilkelerin toplumda yerleşmiş olduğu durumlarda, bazen siyak-sibaka riayet etmeden verilen sakıncalı anlamların menfi sonuçlar doğurmadığı da görülmektedir. Bunun en açık örneği Zilzâl Sûresi'nin son iki âyeti, özellikle son âyettir.

Meal yazarları, *وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ / وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ* âyetlerini genellikle “Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun **mükâfatını** görecektir. / Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun **cezasını** görecektir.” şeklinde tercüme etmişler, müfessirlerin büyük çoğunluğu da âyetleri bu istikamette yorumlamışlardır. Bu meal ve yoruma göre, ister mümin ister kâfir olsun herkes işlediği en küçük hayrın mükâfatını görecektir ve yine işlediği en küçük kötülüğün cezasını çekecektir. Kişinin işlediği her hayrın mükâfatını görmesi İslam itikadınca sakıncalı bir durum olmayabilir, ancak işlediği her kötülüğün cezasını görmesi Allah'ın mağfireti, kulun tövbesi, mizan ve şefaate esasları gibi birçok itikadî ilke ve prensiplerle çatışır. Âyetin belirttiğimiz şekilde tercüme edilmesi halinde bazı itikadî problemlerin ortaya çıkacağı görülmektedir. Asrımız müfessirlerinden Mevdûdî (1903-1979) de ortaya çıkacak bazı problemlere şöyle işaret ediyor:

Âyeti “ona ceza ve mükâfat verilmesi şeklinde anlarsak o zaman şu anlamı kabul etmek mümkün değildir: Ahirette her küçük iyilik için mükâfat verilecek ve her küçük kötülük için de ona ceza verilecektir. Orada, hiç kimse yaptığı iyiliğe mükâfat ve kötülüğe cezadan kurtulamayacaktır. Çünkü bir anlama göre, her kötü amelin cezası ve her iyi amelin mükâfatı ayrı ayrı verilecektir. Diğerlerinden ise şu anlam çıkmaktadır: En sâlih ve müttakî insanlar bile, işledikleri küçük kusurlar için cezalanmaktan kurtulamayacaklardır. Hiçbir zalim, kâfir ve kötü insan da küçük küçük iyiliklerine mükâfat almadan kalmayacaktır. Bu iki anlam da Kur'an ve Hadis'in açıklamasına ters düşmektedir. Akli bakımdan adalet ve insafa uymamaktadır... Ayrıca, yaratıp kendisine sayısız ihsanda bulunduğunuz, ama size karşı gaddar ve vefasız olan, ihsanımıza karşı daima nankörlük yapan bir adamın nankörlük ve gaddarlık tavrını göz ardı ederek küçük hizmetlerine mükâfat vermeniz de akla uygun değildir. Kur'an ve Hadis'te mü'min, katıksız kâfir, müfsid ve zalim kâfir vs. çeşitli tip insanlara verilecek ceza ve mükâfatın ayrıntılı kanunu beyan edilmiştir... Rasûlullah'ın bazı sözlerinden şu anlaşılmaktadır: İyilik kâfirleri cehennem azabından kurtaramaz, fakat cehennemde ona, zalim, fasid ve kâfirlere olduğu gibi şedid azab verilmeyecektir. Mesela bir hadise göre, Hatim Tayy'a cömertliği dolayısıyla hafif azap verilecektir.”¹

Mevdûdî'ye göre bu âyetlerin salt anlamı, insan zerre kadar iyilik veya zerre kadar kötülük yapmışsa, onu amel defterinde kayıtlı olarak bulacak ve onu görecektir.²

Âyetin anlamını doğru tespit etmek için “kuranmeali.com” sitesindeki bütün meallere bakılmış ve klasik tefsirlerin çoğuna müracaat edilmiştir.

1. Zilzâl Sûresi ve Meâli

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا (1) وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا (2) وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا (3) يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا (4)
بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا (5) يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ (6) فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (7) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (8)

¹ Mevdûdî, Ebul A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 2. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 7/203-205.

² Mevdûdî, Ebul A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an*, 7/203.

Diyanet İşleri Başkanlığı meâlinde sûrenin meâli şöyle verilmiştir:

1,2,3. *Yeryüzü kendine has bir sarsıntıya uğratıldığı, içindekileri dışarıya çıkarıp attığı ve insan, “Ona ne oluyor?” dediği zaman,*

4. *İşte o gün, yer, kendi haberlerini anlatır.*

5. *Çünkü Rabbin ona (öyle) vahyetmiştir.*

6. *O gün insanlar amellerinin kendilerine gösterilmesi için bölük bölük kabirlerinden çıkacaklardır.*

7. *Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun **mükâfatını** görecektir.*

8. *Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun **cezasını** görecektir.³*

Birçok Kur'an mealinin yer aldığı “kuranmeali.com” sitesindeki mealleri incelediğimizde **رَبِّ** ifadesinin dört ayrı şekilde tercüme edildiği görülmektedir:

a. Abdalbaki Gölpınarlı, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Diyanet İşleri Meali (Eski), Diyanet Vakfı Meali, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Elmalılı Meali (Orijinal), Hayrat Neşriyat Meali, İlyas Yorulmaz, İsmail Hakkı İzmirli, Kadri Çelik, Mahmut Özdemir, Mehmet Okuyan, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş, Süleymaniye Vakfı Meali, Şaban Piriş, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk'ün meallerinde **رَبِّ** ifadesinin anlamı “onu görür, görecektir” şeklinde verilmiştir. Zamirin mercii belirtilmediği için tabii olarak “onu” ifadesi ile neyin kastedildiği anlaşılmamaktadır. Bununla birlikte çoğu okuyucuların bu ifadede “cezasını” manasını anladıklarını söyleyebiliriz.

b. Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ali Fikri Yavuz, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri Meali (Yeni), Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Muhammed Esed, Mahmut Kısa ve Mehmet Türk **رَبِّ** ifadesini genel olarak “karşılığını/cezasını görecektir” şeklinde tercüme etmişlerdir. Besim Atalay'ın “bulacak onu” şeklindeki tercümesi de aynı anlamı çağrıştırmaktadır.

c. Cemil Said **رَبِّ** ifadesini “o şerri görecektir” şeklinde tercüme etmiştir. İfadeyi “onu görür” şeklinde tercüme eden bazı meal yazarlarının kastının da bu olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu çeviriden de makul bir şey anlaşılmadığını söyleyebiliriz. Sonuç itibarıyla bunun da anlamı “işlediği şerrin cezasını görecektir” şeklinde olacaktır.

d. Mustafa Çavdar **رَبِّ** ifadesini “onu amel defterinde görecektir”, Mustafa İslamoğlu ise “onu (ilâhî kayıta) görecektir” şeklinde çevirmişlerdir.

2. Tefsir Kaynaklarında Sûrenin Yorumu

Zilzâl Sûresi sekizinci âyetin doğru anlaşılması için sûrenin müfessirler tarafından nasıl yorumlandığını dikkate almamız gerekir. Bu münasebetle sûrenin tamamı hakkında olmasa da, son ayeti açısından önem arz eden kısımlarıyla ilgili meseleleri soru-cevap tarzında nakledip yorumlayacağız:

2.1. Yerin çıkardığı ağırlıklar nedir?

Taberî (ö. 310/923), İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938) ve Süyûtî (ö. 911/1505) yeryüzünün çıkardıklarının ölçüler olduğunu belirtmişlerdir. Mücahid (ö. 103/721) ölçüler için “kabirdekiler” ifadesini kullanmıştır.⁴ Tâbiîn müfessirlerinden Atıyye el-Avfi'ye (111/729-30) göre çıkan ağırlıklar “hazinelere ve ölçülerdir.”⁵

Saîd b. Cübeyr'e (ö. 94/713) göre “arzın haberlerini anlatmasından” maksat, içindeki ağırlıkların (kabirlerdeki insanları) üstüne çıkarmasından haber vermesidir. Taberî, Saîd b. Cübeyr'in bu görüşüne katıldığını ifade eder.⁶

³ Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin, *Kur'an- Kerim Meâli*, 6. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 599.

⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir (Kâhire: Müessesetü'r-Risâle, 1420-2000), 24/547-548; İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs b. Münzir et-Temîmî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419), 10/3455; Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.), 8/592.

⁵ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 10/3455.

⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/548.

Mâtürîdî'ye (ö. 333/944) göre insanların hangi maksatla yer altından çıktıkları hakkında iki ihtimalden söz eder. Birincisi dünyada iken işleyip de yazılmış olan amelleri kendilerine gösterilip hesap vermek; ikincisi ise dünyada işledikleri amellerinin karşılığını görmek üzere âhirette kendileri için hazırlanmış olan mükâfat ve cezayı görmek için çıkmalarıdır.⁷

Fahreddin er-Râzî'ye (ö. 606/1210) göre eskâl (ağırlıklar) hususunda iki görüş ileri sürülmüştür:

a) “Eskâl”, “sikal”ın çoğuludur. Sikal de ev eşyası demektir. Nitekim Allah, “*Sen eskâlini taşırsın*”⁸ âyetinde bu kelimeyle “yerin içindeki defineleri” kastetmiştir. Ebû Ubeyde ve Ahfeş'e göre ölümler yerin altında oldukları zaman bu durum için Arapçada “sikalün lehâ: yerin ağırlığı”, yerin üstünde oldukları zaman ise “sikalün aleyhâ: üzerindeki ağırlık” tabiri kullanılır. Âyetteki “eskâl: ağırlıklar” kelimesi ile yerin içindeki defineler kastedilmiştir. Arz, içindeki defineleri dışarı atınca, yeryüzü altınlarla dolar, ama kimse dönüp onlara bakmaz. Buna göre altınlar insanlara seslenerek, “Hani sen, dinini ve dünyanı benim uğruma harap etmiyor muydun?” derler. Yahut bu definelerin ortaya çıkarılmasının hikmeti, Allah'ın “*O gün bunlar Cehennem ateşinde kızdırılacak ve o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak*”⁹ sırrının tecellisini göstermektir. Sûrede sözü edilen yeryüzündeki sarsıntı ile kıyametin kopmasından sonraki sarsıntının kastedildiğini söyleyenler, âyete (Zilzâl 2) “Yeryüzü ağırlıklarını, yani içindeki ölümleri, tıpkı annenin çocuğu dipdiri doğurduğu gibi, diri olarak ortaya çıkarır” anlamını vermişlerdir.¹⁰

b) “Eskâl: ağırlıklar” “yeryüzünün sırtları” anlamına gelir. O gün bütün sırtlar ortaya çıkar, bundan dolayı Yüce Allah, “O gün yer bütün haberlerini anlatacak; böylece senin lehine ve aleyhine şahitlikte bulunacak” diye buyurmuştur.¹¹

Bu görüşleri iki büyük dilci olan Ebû Ubeyde ve Ahfeş'in yorumuyla birleştirdiğimizde, “Eskâl: ağırlıklar” tabiriyle yer altındaki ölümlerin kastedildiği anlaşılmaktadır.

2.2. Yer neyin haberini verecek?

Kurtubî'nin (ö. 671/1273) nakline göre bu konuda üç görüş vardır:

a. Yer, insanların üstünde işledikleri amellerini haber verecektir. Âyette geçen zelzelenin kıyamet zelzelesi olduğunu kabul edenler bu görüştedir. Ebû Hüreyre bu görüşü benimsemiş ve Hz. Peygamber'den bu yönde rivayette bulunmuştur.¹²

Abdullah'dan rivayet edildiğine göre arz, üzerindeki itaatkâr ve isyankâr olan herkesin haberlerini anlatacak, hayır ve şer olarak işlemiş oldukları her amelden haber verecektir.¹³

b. Arz, çıkardığı ağırlıklarının haberlerini verecektir. Âyette anlatılan zelzelenin kıyametin şartlarından biri olan zelzele olduğunu kabul edenler bu görüştedir, Yahya b. Sellâm (ö. 200/815) bu görüşü benimsemiştir. Bu görüşün dayanağı İbn Mes'ûd'un rivayet ettiği şu hadistir: Hz. Peygamber buyuruyor: “Bir kişinin eceli bir yerde gelse ve bu yerde bir kişinin bir ihtiyacı hasil olsa, kişi bunun en sonuna ulaşınca, Allah o kişinin ruhunu kabzeder. Kıyamet gününde de yeryüzü şöyle der: Bu, bana emanet olarak bıraktığındır. Bu hadisi İbn Mâce (ö. 273/887) rivayet etmiştir.¹⁴

⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el- Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, thk. Mecdî Bâsilûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), 10/598.

⁸ en-Nahl 16/7.

⁹ et-Tevbe 9/35.

¹⁰ Fahrüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb – et-Tefsîru'l-kebîr* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1420), 32/254.

¹¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 32/254.

¹² Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Semîr el-Buhârî. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 20/148.

¹³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/548-549.

¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/149.

c. “İnsan ‘ona ne oluyor?’ dediği zaman” arz kıyametin koptuğunu haber verecektir. Yani geçip gitmiş olan dünya işleriyle, gelmekte olan âhiret işlerinden haber verecektir. İbn Mes‘ûd bu görüştedir. Yani insan “ona ne oluyor? diye sorduğu zaman, arz kıyametin koptuğunu haber vererek ve onun kâfirler için bir vaîd, müminler için de bir inzâr olduğunu bildirecektir.¹⁵

Bir rivayete göre Hz. Peygamber ashabına “Yerin haberleri nedir?” diye sorduğunda, onlar, “Allah ve Resûlü daha iyi bilir!” demişlerdi. Hz. Peygamber (sav) de onlara, “Onun haberleri, her erkek ve her kadının yerin üstünde işlediği her ameline yerin şahitlik etmesidir” diye cevap vermiştir.¹⁶

İmam Mâtürîdî’ye göre yer, insanların işledikleri amelleri anlatacaktır.¹⁷ Ona göre amellerin görülmesinden maksat bizzat onların görülmesi değildir; onlar (olup bitmiş şeylerdir) görülmezler. Görülecek olan şey onlara delâlet eden şeydir. O da insanların amellerinin kitaplarda yazılmış olan hallerinin yazılı şekliyle görülmesinden ibarettir.¹⁸

Kurtubî yerin haber verme şekli hakkında üç görüş olduğunu beyan eder:

a. Allah yeri konuşan bir hayvana tebdil edecek, yer bu şekilde konuşacak.

b. Allah yerde konuşma özelliği yaratacak.

c. Yerde konuşma makamında bir beyan özelliği olacak. Taberî¹⁹ yerin racfe, zelzele ve ölümlerini yer üstüne çıkarma yoluyla konuşacağını söylemektedir.²⁰ Biz bu görüşlerden ikincisini tercih ediyoruz.

2.3. Görülecek olan amelden maksat nedir?

Begavî (ö. 516/1122) لِيُرُوا أَعْمَالَهُمْ “Amellerinin kendilerine gösterilmesi için” ifadesini İbn Abbas’ın “amellerinin karşılığını görmek için” şeklinde tefsir ettiğini nakleder ve buna göre mananın “Cennet veya cehennemdeki yerlerine gitmek için kaldıkları yerden ayrılacaklardır.” şeklinde olacağını belirtir.²¹

Fahredden er-Râzî, لِيُرُوا أَعْمَالَهُمْ “Amellerinin kendilerine gösterilmesi için” kaydı hakkında iki görüşün bulunduğunu belirtir:

a. Bazıları bu ifadeye “amel defterlerini görmeleri için” manasını vermişlerdir. Çünkü amel defteri kişinin önüne konur ve “İşte talâkın, işte alış-verişin, işte... Sen bunu gördün mü?” denir. Oysa görünen şey insanların işledikleri ameller değil, yazılı olan şeylerdir.

b. Bazıları da âyete “amellerinin karşılığını görmek için” anlamını vermişlerdir. Âyette sözü edilen karşılık da cennet veya cehennemdir. En uygun karşılık olduğu için karşılık anlamına gelen “ceza” yerine “amelleri” kelimesi kullanılmıştır. Böylece o ceza (karşılık), bizzat amelin kendisi gibi olmuş olur. Bu gibi yerlerde mecâzî anlam, hakikî manadan daha uygun ve daha kuvvetli olur.²²

Bize göre burada amellerin görülmesinden maksat ne amel defterlerini ne de amellerin karşılığını görmektir. Siyak ve sibaktan anlaşılacağı üzere, o gün insanların göreceği şey, Allah’ın vahyi ile arzın dile gelip insanların amelleri hakkında verdiği haberlerdir. Esasen insanlar yerin konuştuklarını görmeyecek, fakat işiteceklerdir. Duyu organlarından en kuvvetli bilgi vasıtası görme olduğu için genellikle diğer bilgi vasıtaları ile

¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi*, 20/149.

¹⁶ Mâtürîdî, *Te‘vilât*, 10/598; Kurtubî, *el-Câmi*, 20/148; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 8/592.

¹⁷ Mâtürîdî, *Te‘vilât*, 10/598;

¹⁸ Mâtürîdî, *Te‘vilât*, 10/599.

¹⁹ Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 24/548.

²⁰ Kurtubî, *el-Câmi*, 20/149.

²¹ Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes‘ûd el-Begavî, *Me‘âlimü’t-tenzîl fi tefsîri’l-Kur‘ân - Tefsîru’l-Bağavî*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Riyad: Dâru Tayyibe, 1417/1997), 8/502.

²² Fahredden er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 32/256.

öğrenilen şeyler de “görme” ifadesi ile anlatılır. Kıyamet koparken ölümler dirilecek, yer o anda herkesin yaptığı amelleri konuşacak, insanlar da yerin kendilerinin amelleriyle ilgili konuşmasını işiteceklerdir.

2.4. Zerre miskal nedir?

Zerre miskal, zerre kadar anlamına gelir. Bu konuda iki görüş ortaya konulmuştur:

a. İbn Abbas ve Kelbî'ye (ö. 146/763) göre “küçük karınca ağırlığına” demektir.²³

b. İbn Abbas'tan nakledilen ikinci görüşe göre, “güneş ışığında görülen toz zerresi miktarına”²⁴ demektir. Onu da şöyle tarif ediyor: “Avucunu toprağa koyup da daha sonra kaldırdığında yapışıp kalan toz zerreciklerinin her biridir.”²⁵

2.5. Kişinin göreceği hayır ve şerden maksat nedir?

“Kim zerre ağırlığına bir hayır işlerse, onu (o hayrı) görecektir. Kim de zerre ağırlığına bir kötülük işlerse, onu (o şerri) görecektir.” âyetlerinde sözü edilen hayır ve şerrin ne olduğu hakkında klasik tefsirlerde dört görüşün ortaya çıktığı zikredilmektedir:

a. İyi ve kötü amelleri mükelleflere gösterilir, ancak Allah amelleri mükelleflerin mümin veya kâfir oluşuna göre değerlendirir.

Begavî bu hususta İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakleder: “İster mümin ister kâfir olsun her kim dünyada iken iyi veya kötü herhangi bir amel işlerse, Allah onu kıyamet gününde kendisine gösterecektir. Mümin, iyiliklerini de kötülüklerini de görecektir, fakat Allah onun kötülüklerini affedecektir.”²⁶

Fahreddin er-Râzî, İbn Abbas'ın bu iki âyetle ilgili şöyle dediğini nakletmektedir: “İster mümin ister kâfir olsun, bir kişi iyi veya kötü bir amel işlediğinde, Allah bu ameli o kişiye gösterir. Bu kişi mü'min ise Allah onun günahlarını bağışlar; yaptığı hasenata karşı da ona mükâfat verir. Kâfir ise hasenatı reddedilir, günahları yüzünden kendisine azap edilir.”²⁷

İbn Abbas'a nisbet edilen tefsirde ise شَرًّا يَرُهُ “o şerri görür” cümlesinin, “onu kitabında bulur ve ondan hoşlanmaz” demek olduğunu ifade etmiştir.²⁸ İbn Abbas'ın “iyi ve kötü amelleri mükelleflere gösterilir” anlamına gelen kısım, âyetin maksadına uygundur. Ancak sonraki ilâvelerin doğrudan âyetle bir ilgisi yoktur.

b. Bu âyetler insanların amellerinin muhafaza edildiğine ve sayılıp döküleceğine işaret eder. “Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindikilerden korkuya kapılmış görürsün. ‘Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!’ derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.”²⁹ âyeti bu gerçeği anlatır. Yani zerre miktarınca bile olsa Allah'tan hiçbir şey kaçmaz.³⁰

Bu görüş âyetin maksûd olan anlamına en yakındır. Ancak bizim anladığımızı göre sürede bahsi geçen hayrı ve şerri görme olayı, kıyametin kopup dirilişin gerçekleştiği anda gerçekleşecektir. İnsanlara amel defterlerinin verilmesi ise, hesap vermek üzere mahşer meydanına sevk edildikleri zaman gerçekleşecektir.³¹ Zilzâl

²³ Abdullah b. Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs min tefsîri İbn Abbâs*, cem. Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye), 517; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverîyî *Tefsîru Garîbî'l-Kur'ân*. thk. es-Seyyid Abbas Ahmed Sakr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1978), 465; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 32/256.

²⁴ Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Tefsîru's-Semerķandî el-Müsemma Bahru'l-'Ulûm*. thk. Ali Muhamed Muavvid ve dğr.. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413/1993), 3/607.

²⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 32/256.

²⁶ Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 8/502.

²⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 32/257.

²⁸ İbn Abbas, *Tenvîr*, 517.

²⁹ el-Kehf 38/49.

³⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/598.

³¹ Bk. el-A'râf 7/6-9; el-İsrâ 17/13-14.

Sûresi'nde anlatılan olay, insanların diriltildikleri ilk anda, arzın kendilerine işledikleri amelleri hatırlatmaktan ibarettir ve bu bir konuşmadır.

c. Kâfir, işlediği hayırlı işin karşılığını dünyada görür, âhirette hiçbir karşılığını görmez; çünkü ona inanmamıştır ve âhiret için bir amel yapmamıştır. Dolayısıyla kâfirlerin ameli ahiret açısından yok mesabesindedir.³² Bu görüşe göre, her iki âyetin başındaki مَنْ ism-i mevsûl âmî olduğundan, müminlere ve kâfirlere şamil olduğu halde, sanki sadece kâfirlere mahsusmuş gibi yorumlanmıştır. Âyetlerin bu şekilde yorumlanmasının sebebi şu tür rivayetlerdir:

Şa'bi (ö. 104/722) ve Mesrûk (63/683), Hz. Âişe'den şöyle rivayet ediyorlar: Hz. Âişe, "Ey Allah'ın Resûlü! Şüphesiz ki Abdullah b. Cüd'ân cahiliye döneminde akrabasına iyi davranır ve yoksulları doyururdu. Bunlar ona bir fayda verecek mi?" diye sorar. Resûlullah (sav) şöyle cevap verir: "*Hayır bir fayda vermeyecek. Zira o hiçbir gün, 'Rabbim! Sen ceza gününde benim hatalarımı affet' dememiştir.*"³³

Adiy b. Hâtim (ö. 67/686) diyor ki: Resûlullah'a dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Babam, akrabaya iyi davranır, misafire ikram eder ve şunları yapardı." Resûlullah da bana, "*Baban bir şeyler istiyordu ve istediğine kavuştu.*"³⁴ dedi.

Alkame (ö. 62/682), Seleme b. Yezîd el-Cu'fi'nin şöyle dediğini rivayet ediyor: Ben ve kardeşim Resûlullah'a gittik. Ona, "Ey Allah'ın Resûlü! Annemiz Melike akrabaya iyi davranıyor, misafire ikramda bulunuyor ve şunları yapıyordu. O, cahiliye döneminde öldü. Bu yaptıkları ona bir fayda sağlayacak mı?" diye sorduk. Resûlullah, "*Hayır!*" dedi.³⁵

Bu rivayete göre kâfirlerin dünyada iken yaptıkları iyilikler âhirette kendilerine bir fayda sağlamayacak ve kâfirler bu iyiliklerin karşılıklarını göremeyeceklerdir. Zira onlar bu iyilikleri bu dünyada bir karşılık beklemek için yapmışlardı. Meselâ cahiliye döneminde cömertliğiyle ünlü Hâtim et-Tâî, dünyada iken insanların övgüsünü almak, öldükten sonra da insanların kendisinin "cömert insandı" olarak anılması için yapmıştı. Arzusu bu idi ve bu arzusuna da kavuşmuştur. Bu iyilikleri ona âhirette herhangi bir fayda sağlamayacaktır.³⁶

Rivayetlerin ortaya koyduğu anlam doğrudur. Ancak âyetleri bu manaya tahsis etmek doğru değildir. Âyet ve hadislerin her biri müstakil olarak kendi anlamlarını ifade ederler.

d. Müminlerden her kim zerre ağırlığınca hayır işlerse, onun karşılığını âhirette görecektir. Kâfirlerden her kim zerre ağırlığınca şer işlerse, onun karşılığını âhirette görecektir. Çünkü Allah Teâlâ, birçok âyette müminlerin hasenatını kabul edeceğini ve günahlarını affedeceğini haber vermektedir.³⁷

Bu kısımda âyetler hayır ve şerrin âhiretteki karşılıkları açısından değerlendirilmiştir. Müminler hayırlarının karşılıklarını mükâfat olarak, kâfirler de şerlerinin karşılıklarını ceza olarak görecektir. Kâfirler güzel amellerinin karşılıklarını dünyada görecektir. Bu görüşün dayanağı aşağıdaki rivayetlerdir:

Enes b. Mâlik rivayet ediyor: Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'le yemek yediği sırada *femen ya 'mel*. âyetleri nazil oldu. Bunun üzerine Ebû Bekir elini yemekten çekti ve "Ey Allah'ın Resûlü! Şimdi ben işlediğim zerre miktarı bir kötülükten dolayı cezalandırılacak mıyım?" diye sordu. Resûlullah da, "*Ey Ebû Bekir! Senin dünyada iken kötü olarak gördüğün şeyler, zerre miktarı olan şerlerdir. Zerre miktarı olan hayırları ise Allah senin için biriktirmektedir. Sen onları kıyamet gününde bulacaksın.*"³⁸

Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor: *Femen ya 'mel* âyetleri nazil olduğu zaman Resûlullah'a "Ben amelimi göreceğim miyim" diye sordum. "Evet!" dedi. "Büyükleri mi?" dedim, "Evet!" dedi. "Küçükleri?" dedim. "Evet" dedi.

³² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/598; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/257.

³³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/551-552; Müslim, "İmân", 365 (H.No: 214); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/93.

³⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/377, 379.

³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/552; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/140; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/478.

³⁶ Bu gibi rivayetleri itikadî mezheplerin fetret ehlinin sorumluluğu hakkındaki görüşleri çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

³⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/599.

³⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/551; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'an'il-'Azîm*, 10/3456; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/599; Bu rivayet hadis kitaplarında yer almamaktadır.

Sözüne şöyle devam etti. “*Müjdeler olsun ey Said! Allah bir haseneye on katından yedi yüz katına kadar sevap verecektir. Allah dilediği kişiler için sevabı kat kat arttıracaktır. Kötülüğün cezasını ise misliyle verecek veya Allah onu affedecektir. Sizden hiç kimse amelîyle kurtulamayacaktır.*” Ben, “Ya Resûlellah! Siz de mi kurtulamayacaksınız?” diye sordum. “*Evet, ben de! Ben de ancak Allah'ın rahmetinin beni sarmasıyla kurtulacağım*” dedi. Ebû Zür'a, bu haberi İbn Lehî'a'dan başka kimsenin rivayet etmediğini kaydetmektedir.³⁹

Meşhur şair Ferezdak'ın (ö. 114/732) dedesi Sa'sa'a b. Nâciye, Hz. Peygamber'e gelerek ondan kendisi için Kur'an okumasını istemiş; Peygamber de ona bu âyeti okumuş. Sa'sa'a, “Bana bu kadarı yeter, bana bu kadarı yeter; eğer ben zerre ağırlığı kadar bir kötülük işleyecek olursam, onu göreceğim” demiştir.⁴⁰

Ma'mer (ö. 153/770), Zeyd b. Eslem'den şunu rivayet ediyor: Bir adam Resûlullah'a gelip, “Allah'ın sana öğrettiğinden sen de bana öğret” demiş. Hz. Peygamber adamı, kendisine bir şeyler öğretmek üzere bir kişiye havale eder. O kişi de adama Zilzâl Sûresini öğretir. Son âyetler okunduğunda adam “Bu kadarı bana yeter” der. Durum Hz. Peygamber'e haber verilince Resûlullah, “*Onu bırakın. Çünkü o artık (gerçeği) iyice anlamış oldu.*” buyurmuştur.⁴¹

Taberî ve Kurtubî, Abdullah b. Abbas'ın bu âyetleri şöyle açıkladığını naklediyor: “Mümin olsun kâfir olsun kim dünyada iken zerre kadar bir hayır işleyecek olursa âhirette onun sevabını görecektir. Kim de dünyada iken zerre kadar kötülük işleyecek olursa o da âhirette onun cezasını görecektir. Mümin, iyiliklerini de kötülüklerini de görecektir, Allah onun kötülüklerini bağışlayacaktır. Kâfir de yaptığı iyilikleri ve kötülükleri görecektir, fakat iyilikleri reddedilip kötülükleri karşılığında azap görecektir.”⁴²

Tâbiîn müfessirlerinden Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî (ö. 108/726) bu âyetleri izah sadedinde şöyle demiştir: “Dünyada iken herhangi bir kâfir zerre miktarı bir iyilik yapacak olursa onun karşılığını dünyada iken bizzat kendi nefsinde veya malında yahut ailesinde bulmuş olur. Böylece dünyadan hiçbir hayır olmayacak şekilde ayrılıp gidecektir. Herhangi bir mümin ise bir kötülük işleyecek olursa, dünyada iken bizzat kendisinde veya ailesinde yahut malında o kötülüğün cezasını görür. Böylece dünyadan, kötülüğü bulunmadığı halde ayrılıp gider.”⁴³

Nehhâs'a (ö. 338/950) göre فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ âyetlerinin zahiri şu anlama delâlet etmektedir: Mümin olsun kâfir olsun her kim bir şey işlerse onu görecektir; kâfir güzel amelinin karşılığını dünyada görecektir, âhirette onun için bir hayır olmayacaktır. Müminin durumu ise bunun zıddındır; dünyada onun nasibi musibetlerdir, âhirette ise bu durum sebebiyle çok ecir görecektir.⁴⁴

Taberî, فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ âyetini “Kim dünyada zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun sevabını âhirette görecektir.” ve مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ âyetini de “Kim dünyada zerre ağırlığınca bir şer işlerse onun cezasını âhirette görecektir.” şeklinde yorumlamıştır.⁴⁵

Naklettiği rivayetler hakkında Taberî şu yorumda bulunmaktadır: “Resûlullah'tan nakledilen bu haberler bizlere bildiriyor ki mümin, yaptığı günahların karşılığını dünyada görür, sevaplarının karşılığını ise âhirette görecektir. Kâfir ise yaptığı iyiliklerin karşılığını dünyada görür, kötülüklerinin cezasını ise âhirette görecektir. İnkârı sebebiyle dünyada işlediği iyilikler âhirette kendisine hiçbir fayda sağlamayacaktır.”⁴⁶

³⁹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 10/34, 56.

⁴⁰ Mâverdî, en-Nüket, 6/321-322; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/142.

⁴¹ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/597.

⁴² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/550; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/140.

⁴³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/550; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/140.

⁴⁴ Ebû Ca'fer en-Nehhâs Ahmed b. Muhammed b. İsmail b.Yunus el-Mısırî, *İ'râbü'l-Kur'ân*, talik.Abdülmün'im Halil İbrahim(Beyrut:Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421), 5/172.

⁴⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/549.

⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/550.

e. Kâfirlerin iyilikleri küfürlerinden dolayı batıl ve geçersiz olsa da, onların da amelleri tartılacaktır. İyiliklerinin geçersiz sayılması küfürleri sebebiyle olacaktır.⁴⁷ Doğrusu şu ki son iki âyet, böyle bir manaya doğrudan delâlet etmemektedir.

f. Son iki âyet âmmdır. Buna göre hem iyiler, hem kötüler amellerinin tamamını göreceklerdir. Fahreddin er-Râzî'ye göre bu âyetleri tahsis edilmiş şekilde anlamak lazımdır. Yani iyi kimseler zerre miktar hayır işlese de onu göreceklerdir. Kötü kimseler de zerre miktar kötülük işleseler, onu göreceklerdir.⁴⁸ Râzî âyetlerin âm olduğunu belirtir. Tahsis edilmesini gerektiren bir delil olmadığı müddetçe umum ifade eden lafızlar tahsis edilemez. Esasen ne bizim, ne de Râzî'nin anladığı mana bakımından âyetlerin tahsisini gerektirecek bir durum yoktur. Bizim anladığımızı göre ister mümin ister kâfir olsunlar bütün insanlar, ilk dirilişlerinde yerin kendilerinin işledikleri amelleri haber verdiğinde onları göreceklerdir. Râzî'nin anlayışına göre iyilerin günahlarını, kötülerin de hasenatını görmeye bir engel yoktur. Amel defterinde küçük-büyük hiçbir şey bırakılmadan her şey sayıp döküldüğü için,⁴⁹ arz iyi-kötü, küçük-büyük hiçbir şey bırakmadan insanların amellerini haber verecektir.

Esasen bize göre âyetin anlamı çok açıktır. Altıncı âyette belirtildiği gibi, “*O gün insanlar amellerinin kendilerine gösterilmesi için bölük kabirlerinden çıkacaklardır.*” Amellerinin ne olduğunu da dördüncü ve beşinci âyetlerde belirtildiği üzere Allah'ın vahyetmesiyle yer haber verecektir. İnsanların amelleri ya hayırdır, ya şerdir. İster mümin, ister kâfir olsun herkes arzın kendisinin amelini söylerken onu göreceklerdir. *Femen ya'mel...* âyetleri hayır ve şerrin karşılığının verilmesi hakkında değil, arzın haber verdiği amellerle ilgilidir. Elbette ister mümin ister kâfir olsun, herkesin amellerinin bir karşılığı vardır. Ancak bu başka bir meseledir. Âyetler doğrudan bu konudan söz etmemektedir.

Arzın konuşması insanların amelleri hakkında bir şahitliktir. Benzeri şeyi insanın azaları da yapacaktır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: “*O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder.*”⁵⁰ “*Onlar derilerine, 'Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?' derler. Derileri de der ki: 'Bizi her şeyi konuşuran Allah konuşurdu. İlk defa sizi O yaratmıştı ve yine yalnızca O'na döndürülüyorsunuz. Siz (günahları işlerken) kulaklarınızın, gözlerinizin ve derilerinizin, aleyhinize şahitlik etmesinden sakınıyordunuz. Lâkin, yaptıklarınızın çoğunu Allah'ın bilmediğini sanıyordunuz.*”⁵¹ Ellerin, ayakların ve derilerin konuşması amel defteri demek olmadığı gibi ilk dirilişte yerin insanların amellerini konuşması da amel defteri değildir. İnsan hesap vermeye giderken yaptıklarını unutmamasın ve şahitleri çok olduğu için bilmezlikten gelmesin diye her şey kişinin işlediği ameller konusunda şahitlik edecektir.

3. “Yerahû” Cümlesine “Cezasını Görecek” Anlamının Verilmesinin Ortaya Çıkardığı İtikâdî Problemler

﴿مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ âyetine “*Kim de zerre ağırlığında bir kötülük işlerse, onun cezasını görecek*” şeklinde anlam verilmesi usûl-i fıkıh tabiriyle “iktizanın delâleti” yoluyla verilmiş bir anlamdır. İbarenin delâleti terk edilip iktizanın delâletine gidilmesi, ibarenin delâletiyle yetinilmesi halinde sözün yanlış anlaşılması ve hükmün doğru çıkmaması şartına bağlıdır.⁵² ﴿يَرَهُ﴾ cümlesindeki hû zamiri مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا ifadesine gider. Bu takdirde âyetin manası, “*Kim de zerre ağırlığında bir kötülük işlerse, zerre ağırlığındaki bu kötülüğü (şerri) görecek*” olur. Kişinin göreceği bu şer de, kıyamet koparken arzın kendisinin işlediği şerleri haber vermesi halidir. Burada sözün yanlış anlaşılması veya hükmün şer'î yönde sağlıklı olmaması gibi bir sonuç olmadığından iktizanın delâletine gitmeye ihtiyaç yoktur. Altıncı âyette açıkça amelleri kendilerine gösterilmek için insanların bölük bölük kabirlerinden çıkacakları belirtilmiştir. Bu görme işi kıyamet anında gerçekleşeceğine göre yedinci ve sekizinci âyette geçen görme işini cennette veya cehennemde “karşılığını görme” anlamına yormanın gereği yoktur. Ayrıca ﴿يَرَهُ﴾ cümlesine “karşılığını görecek” şeklinde mana vermek, altıncı âyeti de anlamsız hale getirecektir. Zira o zaman dirilen insanlar bir şey görmemiş olacaklardır.

⁴⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 32/257.

⁴⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 32/257.

⁴⁹ el-Kehf 18/49.

⁵⁰ Yâsîn 36/65.

⁵¹ Fussilet 41/21-22.

⁵² Zekiyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 1990), 380.

Bunun ötesinde كَرِيْهٍ ifadesine “karşılığını görecek” şeklinde mana verilmesi halinde itikadî açıdan şu problemlerin ortaya çıkacağı düşünülmelidir:

3.1. Âhiretteki Mîzân İlkesine Aykırılık

Râgıb el-İsfahânî'nin belirttiği gibi sözlükte “mîzân”, tartı aleti, tartmada kullanılan ağırlık ve adalet anlamlarına gelmektedir.⁵³ Kur'ânî bir terim olan mîzân, mükelleflerin ceza ve mükâfatı gerektiren amellerinin kıyamet gününde değerlendirildiği manevî ölçü ve terazidir. Bu anlamda mîzan haktır.⁵⁴ Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî'nin (ö. 493/1100) ifadesine göre Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, “Mizan haktır, onunla kıyamet gününde Allah'ın dilediği tarzda ameller tartılır” demiştir.⁵⁵

Kur'an'ın açık ifadesine göre “Kirâmen Kâtibîn”, “hafaza”, “rusûl”, “rakîb-atîd” isimleriyle anılan melekler insanların işledikleri bütün amelleri yazacaklardır.⁵⁶ Melekler tarafından yazılan bu ameller bir kitap halinde mükelleflere sunulacak; okuma bilen ve bilmeyen herkesten kendi kitabını okuması istenecektir.⁵⁷ Böylece mîzândan önce herkes dünyada iken hangi amelini işlediğini bilmiş olacaktır. Daha sonra amelleri tartma işi (vezn) mutlaka gerçekleştirilecek;⁵⁸ adalet terazisi kurulacak ve tartıda hiç kimseye en küçük bir haksızlık yapılmayacaktır.⁵⁹

Mizan sonucunda kimin tartısı ağır gelirse “onlar kurtuluşa ermiş olanlardır.”⁶⁰ “Artık o hoşnut olacağı bir hayat içinde olacaktır.”⁶¹ Yani tartısı ağır gelenler cennete sevk edilecek ve hoşnut oldukları bir yaşama kavuşacaklardır. Başka bir ifade ile işledikleri her günahı dolaylı sorguya çekilecekler, ancak her günahı dolaylı cezaya çarptırılmayacaklardır. Tartısı ağır gelen kurtulmuş olacaktır.

Mizan sonucunda kimin tartısı hafif gelirse, “onlar kendilerine zarar vermiş olanlardır.”⁶² “İşte onun anası (varacağı yer) hâviyedir... O (da) kızgın bir ateştir (cehennemdir).”⁶³ Yani tartısı hafif gelenler yaptıkları kötülüklerin cezasını çekmek üzere cehenneme gidecekler ve orada cezalarını çekeceklerdir.

Âyetlerin açık ifadesinden anlaşıldığına göre mizanda hesap %50 üzerinden olacaktır. Az da olsa hasenatı yüzde ellinin üzerinde olanlar kurtuluşa ereceklerdir. Dolayısıyla Zilzâl Sâresi sekizinci âyete “*Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir*” şeklinde anlam vermek Allah'ın “mizan” kuralına aykırıdır. Çünkü bu anlam küçük-büyük her kötülüğün cezasının verilmesini gerektirmektedir.

3.2. Mağfiret İlkesine Aykırılık

Kişinin günahının Allah tarafından bağışlanmasını istemesine “istiğfâr”, kulların günahlarının Allah tarafından bağışlanmasına ise “mağfiret” denir.

Kur'an'da “mağfiret” kökünden türeyen toplamda 234 kelime mevcut olup bunların 229 tanesi Allah'a nisbet edilmiştir. 40 tanesi ise “istiğfâr” kelimesi etrafında şekillenmiştir. Sonuç itibarıyla bütün bu kelimeler Allah'ın bağışlayıcı sıfatına raci olmaktadır. “Mağfiret” kelimesi yaklaşık olarak Kur'an'ın yüz sûresinde yer almaktadır. Bu da Yüce Allah'ın engin merhamet ve bağışlayıcılığını ifade eder. Nitekim Allah kendisine ortak koşmanın dışında kalan günahları dilediği kimseler için bağışlayacağını vadedmektedir.⁶⁴ Ancak âlimler bazı

⁵³ Râgıb el-İsfahânî, el-Huseyn b. Muhammed. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (İstanbul: Dâru Kahraman, 1986), 819.

⁵⁴ el-A'râf 7/8.

⁵⁵ İmam Ebu Yusr Muhammed Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, trc. Şerafeddin Gölcük (İstanbul: Kayhan Yayınları, 1980), 229.

⁵⁶ bk. el-En'âm 6/61; el-Enbiyâ 21/94; Kâf 50/18; ez-Zuhuruf 43/80.

⁵⁷ bk. el-İsrâ 17/13-14.

⁵⁸ el-A'râf 7/8.

⁵⁹ el-Enbiyâ 21/47.

⁶⁰ el-A'râf 7/8; el-Mü'minûn 23/102.

⁶¹ el-Kıyâme 101/6.

⁶² el-A'râf 7/9; el-Mü'minûn 23/103.

⁶³ el-Kıyâme 101/9, 11.

⁶⁴ en-Nisâ 4/48, 116.

nasları dikkate alarak kul haklarının bağışlanmayacağını açıklamışlardır. Zira bir hakkı bağışlama hakkı, hak sahibine aittir. Kul haklarında hak sahibi kul olduğu için Allah dahi bu hakkı affetmemektedir.⁶⁵

Yüce Allah dilediği kimselerin günahlarını doğrudan affedeceği için, Zilzâl Süresi sekizinci âyete “*Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir*” şeklinde anlam vermek Allah’ın mağfiret ilkesine aykırıdır.

3.3. Tövbe İlkesine Aykırılık

Sözlükte “geri dönmek, rücu etmek, dönüş yapmak” anlamına gelen tövbe, “dinde yerilmiş şeyleri terk edip övgüye lâyık olanlara yönelme” şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁶

İşlediği günahtan tövbe eden kişi, yaptığına pişman olmuş, onu bir daha işlememeye karar vermiş ve azmetmiştir. Allah Teâlâ böyle bir kimsenin tövbesini kabul edeceğini şu âyetle vaat etmiştir: “*Kullarının tövbesini kabul eden, kötülükleri affeden, yaptıklarınızı bilen O’dur.*”⁶⁷ O verdiği sözden dönmez, fakat tehdidinde ve korkutmasında terk etme olabilir. Zira tehditten vazgeçme, ahdi bozma demek olmadığı gibi kınanacak bir şey de değildir. Aksine kerem, şeref ve lütuftur.⁶⁸

Hz. Peygamber’in buyurduğu gibi, “*Allah, kuluna annenin evlâdına karşı beslediği şefkatten daha çok merhametlidir.*”⁶⁹ Kul samimi bir şekilde işlediği günahtan dolayı Allah’tan bağışlanması dilerse, Allah da onu bağışlar.

Kulun günahını affetmek Allah için bir kerem, bir şeref ve bir lütuf olacağı için Zilzâl Süresi sekizinci âyete “*Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir*” şeklinde anlam vermek tövbe ilkesine aykırıdır. Çünkü O, tövbe etmek şartıyla bütün günahları affeder.⁷⁰

3.4. Şefaât İlkesine Aykırılık

Şefaât, “suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için birine aracılık etme” anlamına gelir.⁷¹ Terim olarak “kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen sâlih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunması” anlamında kullanılmaktadır.⁷²

Şefaât konusunun ittifak ve ihtilaf edilen yönleri vardır. a) Mahşer meydanında uzun bekleyiş sıkıntısı içindeki insanların hesaba çekilmesini sağlamak, b) müminlerin cennetteki derecelerini yükseltmek amacıyla Hz. Peygamber’in Allah katında şefaât edeceği, c) kâfirler hakkında ise şefaatin gerçekleşmeyeceği hususlarında âlimler ittifak etmişlerdir. Tövbe etmeden ölen, küçük veya büyük günah işlemiş Müslümanlar için şefaatin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda ise ihtilaf etmişlerdir. Selefîyye, Mâtürîdiyye, Eş’ariyye ve Şîa âlimlerine göre bunlar için şefaât geçerli olacaktır. Yüce Allah, Hz. Peygamber, diğer peygamberler, melekler, sâlih ve müttaki müminlerden Allah’ın dilediği şahıslar büyük veya küçük günah işlemiş olan mümin kişilere şefaât edecektir.⁷³ Bu görüşün en önemli delili Hz. Peygamber’in büyük günahları işleyenlere şefaât edeceğini bildiren sözüdür.⁷⁴

Tövbe etmeseler bile müminlerden küçük veya büyük günah işleyenlere Allah’ın şefaât edilmesine izin vereceği kabul edilmesi halinde –ki Ehl-i Sünnet böyle kabul etmektedir- Zilzâl sekizinci âyete “*Kim de zerre*

⁶⁵ Adil Bebek, “Mağfiret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/313-314.

⁶⁶ Bekir Topaloğlu, “Tövbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/279-283.

⁶⁷ eş-Şûrâ 25.

⁶⁸ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 327.

⁶⁹ Buhârî, “Edeb”, 18; Müslim, “Tevbe”, 22.

⁷⁰ ez-Zümer 39/53.

⁷¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 386.

⁷² Mustafa Alıcı, “Şefaât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/411-412.

⁷³ Yusuf Şevki Yavuz, “Şefaât – İslâm’da Şefaât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/412-415.

⁷⁴ Buhârî, “Tevhîd”, 31; Müslim, “İmân”, 338-345.

ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir" şeklinde anlam vermek şefaata aykırı düşer. Çünkü bazı kötülükler, eğer şefaata edilirse, affedilecektir.

4. "Yerahû" Cümlesine "Karşılığını Görecek" Anlamının Verilmesinde Rivayetlerin Etkisi

Kur'an-ı Kerim Arapça olarak nazil olduğundan o dönemde herkesin onu tam olarak anlayacağı şeklinde bir düşünce hatıra gelse de, garib, müşkil, mücmel ve müteşabih gibi kapalı ifadelerinin bulunması herkesin bazı âyetleri anlamasını zorlaştırmıştır. Bu sebeple zaman zaman sahabe bazı âyetlerin anlamlarını Hz. Peygamber'e sormuş, o da bu âyetleri tefsir etmiştir. Öyle ki rivayetlerle tefsir geleneği erken başlamış; tefsir ilmi hem hadis ilminden önce tedvin edilmiş, hem de hadisin babı olarak gelmiştir. Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) ve Taberî (ö. 310/923) gibi ilk müfessirler eserlerinde dirayet tefsirine de yer vermekle birlikte daha çok rivayet tefsirine ağırlık vermişlerdir. Tefsirde rivayetlere fazla ağırlık verilmesinin, âyetlerle rivayetler arasında ilişki kurarken tekellüflü yorumlara gidilmesine sebebiyet verdiğini söyleyebiliriz. Yukarıda verdiğimiz rivayetlerin birçoğu doğrudan Zilzâl Sûresi'nin ana konusuyla ilgili olmamakla birlikte bir cihetten var olan bir ilişki sebebiyle âyetlerin rivayetlerin hâkimiyeti altında yorumlanması sonucunu doğurmuştur.

SONUÇ

Meal yazarları ve müfessirler, *وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ* âyetini genellikle "*Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir*" şeklinde tercüme etmişlerdi. Âyete bu şekilde mana verilmesi halinde, mümin-kâfir her kim olursa olsun herkesin işlediği en küçük kötülük sebebiyle âhirette cezalandırılacağı anlaşılmaktadır. Mevdûdî'nin dikkat çektiği gibi detaylı düşünüldüğünde bu anlayışın, İslâm itikadındaki Allah'ın affi, kulun tövbesi, mizan ve şefaata gibi bazı esaslara uymadığı görülmektedir. Kur'an bir bütündür; âyetler arasında bir tenakuzun olması düşünülemez.

Meal yazarları ve müfessirler böyle bir anlama ulaşırken siyak-sibaka riayet etmedikleri dikkati çekmektedir. Özet olarak surede anlatılan husus şudur: Kıyamet koyduğu zaman yerin altındaki ölümler diriltilecek ve insanlar bu hali şaşkınlıkla izleyerek "Ne oluyor?" diyecekler. İşte o zaman bir nevi insanların merakını gidermek ve sorularına cevap olmak üzere Allah arza vahyedecek ve yer küçük-büyük insanların işledikleri bütün amellerden haber verecektir. Dünyada iken her kim zerre ağırlığınca hayır işlemişse yerin onu söylediğini görecektir, yine dünyada iken her kim zerre ağırlığınca bir kötülük yapmışsa, arzın onu haber verdiğini görecektir.

Son iki âyete göre görülecek olan şey amellerin karşılığı değil, başta Mâtürîdî olmak üzere bazı müfessirlere göre insanların amel defterleridir. Mâtürîdî'ye göre yerin haber vermesi amel defterlerinin verilmesi manasında mecazî anlamda kullanılmıştır. Âyetlerin açık delâletlerinden anlaşılacağı üzere âhirette sual-kitap-mizan-hesap tertibinin olacağı kesindir. Zilzâl Sûresi'nin anlatımından yola çıkarak bunların başına bir de "rüyet-i amel"i, yani insanlar diriltildiği zaman arzın insanların amellerine ilişkin konuşmasını görmesini de eklemek lazımdır. Bu durumu insanlara amel defterlerinin verilmesinden mecaz olarak kabul etmek de mümkündür. Ancak mecaza gitmek için sözün hakikat anlamında kullanılmasını engelleyen bir durum olması gerekir. Burada böyle bir durum yoktur. Üstelik insanların amellerinin hesabını vermekle ilgili sürecin başlangıcını teşkil eden önemli bir parçasıdır. Kıyamet koştuktan sonra insanlar diriltilecek, arz insanların işledikleri amelleri tek tek söyleyecek, insanın kendi azaları da neler yaptığına dair şahitlik edecek, artık herkes ne işlediğinin bilincinde olarak sorguya çekilecek, ellerine amel defterleri verilecek, amelleri mizanda tartılacak ve nihaî olarak herkesin hesabı görülecektir. Bundan sonra yol ikileşecek; insanların bir kısmı cennete, diğerleri ise cehenneme gideceklerdir. İyilik ve kötülüklerin karşılığı birçok hesap verme işleminden sonra görülecektir.

Sûrenin altıncı âyetinde net olarak insanların amellerini (karşılığını değil) görmek için bölük diriltilecekleri ifade edilmektedir. Yedinci ve sekizinci âyetler insanların işledikleri hayır ve şerden söz etmektedir. Zerre miskal de olsa herkes işlediği en küçük hayır ve şerri görecektir. Bu iki âyetteki görme fiili "karşılığını görme" şeklinde anlaşıldığı zaman, altıncı âyetle de ilişkisi kesilmiş; ayrıca Ehl-i Sünnet itikadındaki birçok esasa aykırı bir durum ortaya çıkmış olacaktır.

Şüphesiz insanlar işledikleri amellerinin karşılıklarını da görecektir. Ancak bu karşılıklar, Allah'ın mağfireti, kulun tövbesi, mizan ve şefaata esaslarının işletilmesinden sonra görülecektir. Mutlak anlamda herkes işlediği en küçük kötülüğün cezasını görmeyecektir.

İnsanın iyi ve kötü amellerinin karşılığını görmek başka bir şeydir, kıyamet kopup insanlar dirildikten sonra arzın insanın amelleri hakkında konuşmasını görmesi başka bir şeydir. Zilzâl Sûresi son âyette kastedilen ikinci anlamdır.

Söz konusu âyet birçok itikadî esasa aykırı şekilde tercüme ve tefsir edildiği halde, itikad esaslarının toplumda yerleşmiş olması sebebiyle, bu tercüme ve yorum yanlış inanç ve telâkkilere sebebiyet vermemiştir. Ancak her zaman durumun böyle olmadığını da dikkate almak zorundayız.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Alıcı, Mustafa. “Şefaât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/411-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Altuntaş, Halil & Şahin, Muzaffer. *Kur'an- Kerim Meâli*. 6. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Bebek, Adil. “Mağfiret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/313-314. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd el-. *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsîri 'l-Kur'ân - Tefsîru 'l-Bağavî*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd.. Riyad: Dâru Tayyibe, 1417/1997.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi 'us-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Fahrüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin er-Râzî. *Mefâtîhu 'l-ğayb – et-Tefsîru 'l-kebir*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1420.
- İbn Abbas, Abdullah. *Tenvîru 'l-mikbâs min tefsîri İbn 'Abbâs*. cem. Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, (Mısır 1316 tarihindeki baskısından ofset).
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs b. Münzir et-Temîmî. *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-'Azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâs, 1419.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverîy *Tefsîru Garîbi 'l-Kur'ân*. thk. es-Seyyid Abbas Ahmed Sakr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1978.
- Kuranmeali.com (Erişim tarihi 01.12.2021).
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi ' li ahkâmi 'l-Kur'ân*. tah. Semîr el-Buhârî. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*. thk. Mecdî Bâsilûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1426/2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. thk. es-Seyyid İbn Abdülmaksûd b. Abdürrahîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, t.y.
- Mevdûdî, Ebul A'lâ. *Tefhimu 'l-Kur'an*, çev.Muhammed Han Kayanî vd.. 2. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi 'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail b. Yunus el-Mısrî, *İ'râbü 'l-Kur'ân*, talik. Abdülmün'im Halil İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1421.

- Pezdevî, İmam Ebu Yusr Muhammed. *Ehl-i Sünnet Akaidi*. trc. Şerafeddin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1980.
- Râgıb el-İsfahânî, el-Huseyn b. Muhammed. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. İstanbul: Dâru Kahraman, 1986.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Tefsîru's-Semerkindî el-Müsemmâ Bahru'l-'Ulûm*. thk. Ali Muhammed Muavvid vd.. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Mahallî, Celâleddin Muhammed b. Ahmed & Süyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Tefsîru'l-Celâleyn*. Kahire, Dâru'l-Hadîs, ts.
- Mevdûdî, Ebu'l A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'an*. çev. Muhammed Han Kayani vd.. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fi te'vili'l-Çur'ân*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir. Kâhire: Müessesetü'r-Risâle, 1420-2000.
- Topaloğlu, Bekir. "Tövbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/279-283. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Şefaat – İslâm'da Şefaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/412-415. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Zekiyyüddin Şa'bân. *İslâm Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 1990.